

Biyografi ve Bibliyografya Âlimi Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in Eserleri

Prof. Dr. Âdem Ceyhan

Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Daha çok biyografî ve bibliyografya türündeki kitap yahut kitapçıklarıyla tanınmış bir ilim adamı olan Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in hayat hikâyesi, şahsiyeti ve eserleri hakkında Muallim Receb Vahyî, hayli hacimli bir monografî yayınlamış; Türk edebiyatı tarihine dair titiz ve itinalı yayınlarıyla bilinen Ömer Faruk Akün de bu konuda takdire değer bir ansiklopedi maddesi yazmıştır. Akün'ün 1992'de basılan söz konusu maddesi, görebildiğimiz kadarıyla Bursalı Tâhir Bey'in hayatı, çalışmaları ve neşriyatı konusunda Cumhuriyet devrinde yapılmış yayınlar arasında en sağlıklı bilgiler veren, derli toplu bir araştırma semeresidir.

Ancak anılan yıldan sonra Bursalı Tâhir Bey'in bazı eserleri konusunda yeni harflere çeviri ve sadeleştirme şeklinde çeşitli yayınlar yapılmıştır. Bu yazıda onun basılmış eserleri hakkında bilinenlere ilâve bilgiler verilmesi hedeflenmekte; söz konusu kitaplarının yeni harfli neşirlerine temas edilmekte; ayrıca kendisinin yazma hâlindeki bir iki çalışmasının nüshaları ve muhtevası üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Bursalı Mehmed Tâhir- Osmanlı Müellifleri, biyografi-bibliyografya.*

ABSTRACT

Receb Vahyi has published a comprehensive monography about Bursalı Mehmed Tahir's autobiography, his personality and works. As is known Bursalı Mehmet Tahir is especially known with his book or booklets regarding biographies and bibliographies of Ottoman writers and poets.

Ömer Faruk Akün one of the well known careful reseachers with regard to the History of Turkish Literature has also published about this topic as an encyclopedic article. The encyclopedic article of Akün published in 1992 has been considered as the most careful and crucial article written about Bursalı Mehmed Tahir during the Republic Era.

Together with this study, after that date (1992) about Bursalı Tahir Bey's works, some publications have been done with the new alphabet and as translations. In this study, a comprehensive information about his published works is presented, Bursalı Mehmed Tahir's aforementioned publications with the new alphabet are dealt with, the copies of his hand written works and their contents are examined.

Keywords: *Bursalı Mehmed Tahir, Ottoman writers and poets, biography, bibliography*

Çeşitli vasıfları ve meziyetleriyle tanınan öyle tarihî şahsiyetler, âlim, mutasavvıf, şair ve yazarlar vardır ki, onların isimleri, doğdukları yahut yaşadıkları şehirlerle birleşmiş; memleketleriyle beraber anılır olmuştur. Eğer bu şahsiyetler ilme, sanata hizmet etmiş; eserleri ve tesirleriyle insanlığa faydalı olmuşlarsa, o belde halkı için bir iftihar vesilesidir. İşte aynı adı almış

diğer şöhretli kişilerle karıştırılmamak için, ismini eserlerinde daima memleketini belirterek “Bursalı Mehmed Tâhir” veya merhum babasına bağlılığını da bildirerek “Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif‘at” şeklinde yazan Mehmed Tâhir Bey (1861-1925) de değerli bir muallim; daha ziyade biyografik ve bibliyografik yayınlarıyla tanınmış verimli bir âlim; ömrü boyunca vatanının, milletinin hayrı uğrunda çalışmış, irfan sahibi bir insan olduğu için, Bursa’nın iftihar edebileceği evlâdındandır.¹

Babası Rif‘at Mehmed Bey, Bursa belediye kâtibi iken, kırk sekiz yaşında olmasına rağmen, sırf dinî gayretle gönüllü zabıt yazılarak Plevne’ye harbe gidecekleri sırada, henüz 15-16 yaşlarında bulunan sevgili oğlu Mehmed Tâhir’e, manzum bir vasiyetname hediye ederek şöyle hitap etmişti:

“İlme sa’y et yürü ey tab‘-ı selîm

Seni âlim ede Allâh-ı alîm (...)

Sanma kim câhil olan insandır

Bâr-ı cehli taşıyan hayvandır

Vâris-i Ahmed olan âlimdir

Vuslat-ı Hakk’ı bulan âlimdir (...)

Her zamân abde ibâdet lâzım

Evc-i tâatde uç ey şebbâzım

Pederâne sana pend açdım

Derc kıl gevher ü inci saçdım

Bu nasîhat seni eyler irşâd

Beyt-i tab‘ın ola dâ’im âbâd

Gerçi kim cümle sözüm nâ-mevzûn

Elde yokdur ki gönül pek mahzûn

Tâhirim yavrucuğum pend etdim

Seni ben Hâlik’ıma bend etdim”(Bursalı Mehmed Tâhir, 1333, c. 2,

205).

Tâhir Bey, 1877’de Plevne’de şehid olan babasının bu vasiyetini kulağına küpe etmiş; onun tuttuğu yoldan gitmiş; tıpkı sevgili pederini tarif ederken söylediği gibi, “tahsîlini (...) ba‘de’l-ikmâl (...) meşâgıl-i resmîyesinden gayri zamanlarda tefsir, tasavvuf, kelâm, târih, şiirle iştigâl etmiştir.” (Bursalı Mehmed Tâhir, 1333, c. 2, s. 204; ayrıca Muallim Vahyî, 1334-35/1918-19, 15).

Bursalı Mehmed Tâhir Bey, Osmanlı tarihi, Türk dili ve edebiyatı, ahlâk, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, akaid, kelâm, tıp, coğrafya, mantık, matematik, astronomi, musîkî gibi birçok ilim ve sanatın tarihiyle meşgul ilim adamlarının iyi tanıdıkları, eserlerinden hâlen faydalandıkları, kendisini saygıyla andıkları değerli bir biyografi ve bibliyografya âlimi, Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey’in vasıflandırmasıyla söylemek gerekirse, “Türklerin en büyük kitâbiyat âlimi”dir. (M. F., 1329/1913), 768).ⁱⁱ

Osmanlı mutasavvıflarına, âlimlerine, edip, şair ve yazarlarına karşı büyük bir saygı besleyen Tâhir Bey, gençlik çağından itibaren, ömrünün son

yıllarına kadar Türk ilim adamlarının, tasavvuf erbabının, manzum ve mensur eserleri bulunan şahsiyetlerin hayatlarını araştırdı; kitaplarını okuyup notlar aldı; biyografilerini yazdı; çeşitli ilim dallarına ait bibliyografyalar hazırlayıp neşretti... Bazı yerli ve yabancı okumuşların, milletimizin tarihi boyunca ilmî, fikrî ve medenî bakımdan yoksulluğunu iddia etmeleri de onu bu çeşit araştırmalara sevk eden faktörlerden biriydi. Meselâ, bir Alman oryantalistin “Siz bilmem ne gibi delillerle ilim ve kültür kabiliyetinizden dem vuruyorsunuz?!. Sizde yetişmiş bir şey varsa, o da birkaç efail ve tefailci şairdir!.. Hani eser sahibi ilim ve fen adamlarınız, nerede?!” yolundaki bilgisizce ayıplamasına maruz kalması... (Osman Ergin, 1937, s 397), yine bir mecliste “Bizden önce gelip geçmiş olanların idareye, siyasete ve sosyal konulara dair eserlerine rastlanmaz!..” denilmesi (Bursalı Mehmed Tâhir, 1330, s. 3), kendisine çok tesir etmişti. Tâhir Bey, araştırma ve yayınlarıyla Türklerin -bazı bilgisiz yahut garazkâr kimselerin iddia ettikleri gibi- cahil, medeniyetsiz bir ulus değil; ilim, fen ve sanatların hemen hemen her sahasında sayılamayacak kadar çok ve değerli eserler vermiş; hem İslâm medeniyetine, hem de bütün insanlığa büyük hizmetleri geçmiş bir millet olduğunu ortaya koymaya çalışmıştı. Onun, gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında ilgili ilim irfan sahipleri tarafından alâka ve takdirle karşılanan bu büyük emek mahsullerini, iki başlık altında incelemek mümkündür:

“A) Basılmış Eserleri, B) Basılmamış Eserleri”.

A) Basılmış Eserleri:

1- Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri, Dersaâdet İkdâm Matbaası, 1314 (1897), 42 s.

Bursalı Mehmed Tâhir Bey, Manastır Askerî Rüşdiyesi Coğrafya muallimiyken yazarak 1896 yılında önce *İkdâm* gazetesinde tefrika şeklinde, daha sonra kitap hâlinde yayımladığı bu eserde, Türklerin bazı bilgisiz veya garazkârların söylediği gibi yalnız savaşçı bir ulus değil, aynı zamanda asırlar boyunca çeşitli ilim dallarında eserler meydana getirmiş bir millet olduğunu isbat etme gayesi gütmektedir. Yazar, bilhassa Gazneliler ve Selçuklular zamanında yaşayan Türk âlimlerinin dinî ve ilmî eserlerini Arapça, edebî eserlerini ise Farsça meydana getirmiş olmaları dolayısıyla İslâm medeniyeti tarihini yazan bazı Avrupalılarca, Arap ve Farslar’ın kültürlü insanlarıyla karıştırıldığına dikkat çekmektedir. Hâlbuki İslâm kültür ve medeniyetine hizmet eden değerli kişilerin yarısı değilse de üçte birinin Türk olduğu, soyları ve ortaya çıkış yerleriyle sabittir. Yazar, Türkistan’da yetişen ârifler, şeyhler, hakikat araştırmacıları ve müfessirlerin kısa biyografilerinden sonra, Türklerden yetişen hadis, kelâm, fıkıh âlimleri, edipler, divan sahibi meşhur şairler, filozoflar, tabipler, astronomi, matematik, tarih ve coğrafya bilginleri hakkında bilgi vermektedir.

Tercüman gazetesi yazarı Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914), Tâhir Bey’in söz konusu eserinin ilk baskısını, müellifin ismini bildirmeksizin, ilâve ve kısaltma gibi bazı değişiklikler yaparak 1900 yılında “*Türkistan Uleması*”

adıyla neşretmiştir. (Akpınar, 2005, 26-36; Akpınar, 2008, 33-49). Tâhir Bey'in eserinin bir kısım eklerle genişletilmiş ikinci baskısı, Türk Derneği'nce 1327 (1911) yılında İstanbul'da yapılmış; Yavuz Unat- Remzi Demir (1995) ve Said Öztürk tarafından yeni harflere çevrilmek ve sadeleştirilmek suretiyle de yayımlanmıştır. (Öztürk, 1996).

2- Terceme-i Hâl ve Fezâ'il-i Şeyhü'l-ekber Muhyiddîn-i Arabî,

Kostantıniyye, Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, 1316 (1899), 56 s.

(2. bs., Dersaâdet, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329, 47 s.).

Tüccarzâde İbrâhim Hilmî (Çığıraçan, 1879-1963), Almanlar'ın “Universal-Bibliothek”, Fransızların “Bibliothèque nationale” başlıklı eserlerine özenerek “Kitabhâne-i Hilmî” adı altında bir kitabhâne kurup neşriyata başlamıştı. Kitabevi sahibi, bu kütüphanede doğu ve batının hem geçmiş, hem de şimdiki zamanda yaşamış şahsiyetlerinin seçkin eserlerine, meşhurların biyografilerine, batılı ulusların işimize yarayacak edebî mahsulleriyle Arapça ve Farsçadan dilimize çevrilmiş veya çevrilecek, Türkçe yazılmış yahut yazılacak bütün değerli şark kitaplarına yer vermeyi tasarlıyordu.

Kitaphâne-i İslâm parçaları arasında yayımlanan bu eserde, önce “Şeyh-i Ekber” (En büyük şeyh) şeklinde vasıflandırılan meşhur sûfî Muhyiddîn-i Arabî'nin (1165-1240) “hâl tercümesi”, başka bir ifadeyle hayat hikâyesi yazılmış; daha sonra geçmiş âlimlerin eserlerinden nakiller yapılarak faziletleri konusunda bilgi verilmiştir. Bu bahsin ardından Muhyiddîn-i Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem* adlı meşhur eserini şerh eden 38 (2. baskıda 42) yazarın adı sıralanmıştır. Telif ettiği üç yüze yakın (288) eserin ismi ise, Muhyiddîn-i Arabî'nin bu konuya ait bir kitapçığından naklen verilmiştir. (İkinci baskıda bu eser sayısının 439'a çıkarıldığı görülür).

Eserin son kısmına ünlü divan şairi Nâbî (1642-1712) ve Giritli Ahmed Muhtar Bey'in (1847-1910) Muhyiddîn-i Arabî'yi öven birer manzumesiyle Sünbülzâde Vehbî'nin (1719?-1809) *Lutfiyye* adlı nasihatnamesinden tasavvuf ilmine ait bölüm alınmıştır. Şair burada oğluna ve diğer okuyuculara tasavvuf hakkındaki düşüncelerini ifade ederek öğütler verirken, Hz. Muhyiddîn gibi mutasavvıfları ilhadla (sapıklıkla) suçlamaktan kaçınmayı tavsiye etmekte; “*Fütûhât*’ını gör ki o büyük âlim orada nice sırları yazmıştır!..” demektedir.(s. 51-53). Adından da anlaşılacağı gibi, bu kitapçık, İslâm tasavvuf tarihinin meşhur isimlerinden İbn Arabî'nin hâl tercümesini yazma ve faziletlerini ortaya koyma gayesinin semeresidir.

3- Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli,

Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1316 (1899), 57 s.

Bursalı Tâhir Bey'in Manastır şehrinde hazırladığı bu eserde şeyh ve âlimlerin büyüklerinden Şeyhü'l-ekber (1165-1240), Sadreddîn-i Konevî (ö. 1274), Abdurrahmân-ı Bistâmî (ö. 1454), Cemâl-i Halvetî (ö. 1494), Bâfî-i Sofyevî (ö. 1553), Azîz Mahmud Hüdâî (1541-1628), Niyâzî-i Mısırî (1618-1694), İsmâil Hakkı (1653-1725), Karabaş Velî (1611-1686), Abdullah Salâhî-i

Uşşâkî (1705-1782), Seyyid Murtazâ (1732-1791), Seyyid Kemâleddin Harîrî'nin (1850-1882) biyografileri yer almaktadır. Eserin başındaki "İfâde-i Mahsûsa"sından öğrenildiğine göre, yazar buradaki hâl tercümelerini ilkin birkaç gazete ve mecmuada yayımlamış; daha sonra derleyip kitapçık hâlinde neşretmiştir. Görüldüğü gibi, bu kitapçıkta tanıtılan şahsiyetlerin çoğunun tasavvufî hüviyeti ön planda olup biri (Seyyid Murtazâ) âlimdir.

4- Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli,

Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1318, 48 s.

Biyografiye dair daha önce yayımladığı kitapçıkların rağbet görmesi, Bursalı Tâhir Bey'i sevindirmiş ve böyle bir eser vücuda getirmeye sevk etmişti. Yazar, yine "Kitabhâne-i Hilmî"nin "Kitabhâne-i İslâm" dizisi içinde yayımlanan bu eserinde, Osmanlı mutasavvıflarından şu sekiz kişinin biyografisine yer vermektedir: Şemseddîn-i Sivâsî (1520-1597), Ali Dede Bosnevî (ö. 1598), Ali Çelebi-i İznîkî (ö.1609), İsmâil-i Ankaravî (ö.1631), Abdullâh-ı Bosnevî (ö. 1644), Abdülahad Nûrî (ö.1651), Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman (1719-1788), Gazzî-zâde Abdüllatîf Bursevî (1776-1832). Mutasavvıfları kronolojik olarak sıraladığı görülen yazar, kitabında bu değerli şahsiyetlerin biyografilerini kısa tutma, eserleri hakkında ise çokça bilgi verme yolunu tercih etmiştir.

5- Ulemâ'-i Osmâniyyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli,

İstanbul, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1321 (1903), 39 s.

Tüccarzâde İbrâhim Hilmî tarafından bastırılıp yayılan bu eser de "Kitabhâne-i İslâm" dizisi içinde çıkmıştır. Kitapçıkta, Osmanlı din âlimlerinden Mehmed Muhyiddin Kâfiyeci (1386-1474), Dede Cöngî (ö. 1567), Birgivî Mehmed Efendi (ö.1573), Mehmed Aysî Efendi (ö.1607), Yûsufzâde Abdullah Hilmî (1674-1754), Mehmed Ebû Said el-Hâdimî'nin (1701-1762) biyografisi yazıldıktan sonra, eserlerinin isimleri sıralanmıştır.

6- Müverrihîn-i Osmâniyyeden Âlî ve Kâtib Çelebi'nin Terceme-i Hâlleri,

Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanâyi Matbaası, 1322 (1906), 47 s.

Selânik Hamidiye Mekteb-i Sanâyi Matbaasında basılan bu eserin geliri, anılan mektebe bırakılmıştır.

Daha önce yayımladığı eserlerinin dikkat ve mütalâa sahipleri tarafından gördüğü rağbet, Tâhir Bey'i Osmanlı tarih yazarlarından Gelibolulu Âlî (1541-1600?) ve Kâtib Çelebi'nin (ö.1657) biyografilerini yazmaya sevk etmişti. Tâhir Bey, Arap, Fars ve Türk dillerinde gerek nesir, gerekse nazımla söz söylemeye muktedir bir edip, aynı zamanda tarihçi olan Âlî'nin hayatını, Hammer tarihinden çıkarma ve ilâve gibi tasarruflar yaparak nakletmiş; eserleri hakkındaki izahları ise kendi araştırmaları sonucunda bu biyografiye eklemiştir. Yazar, Âlî'nin manzum, mensur kırk eserini sayıp çoğunun konuları hakkında bir veya birkaç cümleyle bilgi vermiş; bahsin sonuna *Künhü'l-ahbâr* başlangıcındaki bir manzumeyi de almıştır.

Kâtib Çelebi'nin hayat hikâyesini, merhumun *Mîzânü'l-hak fi ihtiyâri'l-ehakk* adlı kitabı sonunda yer alan otobiyografisine bazı ilâvelerde

bulunarak yazan Tâhir Bey, eserlerine dair izahları da nakil ve mütalâa sonucunda vücuda getirmiştir. Müellif, “Âsârı” başlığı altında Kâtib Çelebi’nin *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* isimli Arapça bibliyografik kitabını genişçe tanıtmış; söz konusu eser için bir zeyl yazan ilim adamlarından Miralay Bağdatlı İsmâil Bey’in (1839-1920) verdiği malûmatı da bu arada nakletmiştir. Bundan sonra “Hacı Halîfe”nin tarih, coğrafya, biyografi gibi çeşitli konulara ait on beş eseri hakkında bilgi vermiş; tanıttığı kitapların basılıp basılmadıkları, yabancı dillere çevirileri hususu üzerinde de durmuştur.

Tâhir Bey, Kâtib Çelebi’yi, devrinde batıda meydana gelen ilerlemelerden Osmanlıların da haberdar olması gerektiğini kavrayan yüksek gayret sahibi bir yazar olduğu ve gücünü öyle “bî-sûd” (faydasız) haşiyeler, “bî-ma’nâ” (manasız) şiihlere harcamak yerine ciddî, ilmî ve faydalı eserler yazmaya sarf ettiği için takdir etmekte ve onun zaman itibarıyla “hâtıme-i mütekaddimîn”(önce gelen âlimlerin sonu) ve “reis-i müteahhirîn”(sonrakilerin başı) sayıldığını belirtmektedir.

Müellif, risalesinin sonunda Osmanlılara ait kitaplardan Avrupa dillerine çevrilmiş kırk dört eserin adını, yazarlarının isimlerini, tercüme edildiği dilleri gösteren bir liste de vermiştir.

7- Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etbânın Terâcim-i Ahvâli, İzmir, Keşişyan Matbaası 1324/ 1908, 186 s.

Eserin yayımlandığı yıllardaki idârî teşkilâta göre, “Aydın vilâyeti” kendisiyle birlikte, bugünkü İzmir, Manisa, Denizli ve Muğla illerimizi içine almaktaydı. Söz konusu eser, Bursalı Tâhir Bey’in, 1907 yılında askerî memuriyet dolayısıyla Manisa’da bulunduğu beş-altı ayın mahsulüdür. Yazar eserini beş “fasl”a (kısm) ayırmış ve kitabında sırasıyla mutasavvıflar, âlimler, şairler, tarihçiler ve tabiplerin biyografilerine yer vermiştir. Eserde toplam olarak 140 (yüz kırk) civarında şahsiyet tanıtılmaktadır.

Bursalı Tâhir Bey, tanıttığı şahsiyetleri, ait oldukları kategoriler içinde, eski tezkirelerin çoğunda görüldüğü gibi, isim, mahlas, nisbe veya bilinen adlarına göre, elif-bâ tertibiyle sıralamıştır. Yazar, bu eserini telif ederken, hem hayat hikâyelerini yazdığı kişilerin bulabildiği kadarıyla kitaplarından faydalanmış; hem de *Şakayıku’n-Nu‘mâniyye*, *Keşfü’z-zunûn*, *Hadîkatü’l-cevâmi‘* ve zeyilleri, şuarâ tezkireleri gibi Arapça ve Türkçe kaynaklarımızdan istifade etmiştir. Kendisinden önce meydana getirilmiş biyografik kaynaklarda haklarında bilgi bulunmayan veya bulamadığı bazı mutasavvıf, âlim ve şairlerden de onların eserleriyle sözlü rivayetlere dayalı bilgi verdiği de olmuştur. Eserin orijinal sayılabilecek tarafı, yazarın kitabı için mahallinde araştırmalar yapmış olması, bu yörede bulunan kütüphane ve mezarlıklardan da konusu hakkındaki malzemeyi derleyip değerlendirmesidir.

Yazar, bu eserindeki biyografilerin büyük bir kısmını, 1333-1342/1915-1924 yılları arasında yayımladığı üç ciltlik “*Osmanlı Müellifleri*” adlı meşhur eserine de az- çok değişiklik ve düzeltmeler yaparak almıştır.

Bursalı Tâhir Bey'in söz konusu ettiğimiz biyografik eseri, yeni harflere çevrilerek 1994 yılında İzmir'de bastırıldı. (Erdoğan, 1994. Bu neşir hk. bir tenkit yazısı: Kılıç, 2006, 185-192).

8- *Delîlü 't-tefâsîr,*

İlm-i Tefsîr ve Müfredât-ı Kur'ân'a Dâir Ma'lûmât-ı İcmâliyye, İstanbul, Hilâl Matbaası, 1324, 63 s. (2. bs. İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1325). 1318 (1901-1902) yılında istinsah edilmiş bir nüshası, bu eserin yayımlanışından yıllar önce telif edildiğini göstermektedir. (Bayraktar, 1993, I, nr. 225).

Adından da anlaşılabilirliği gibi, bu eser, bir tefsir ve *Kur'an* bilgileri kılavuzudur. Eserini telif ederken konusuna ait bir çok kitabı ele alıp gözden geçirdiği anlaşılan müellif, Süyûtî'nin *İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Nev'î'nin *Netâyicü'l-fünûn*, Taşköprülüzâde Kemâleddîn Mehmed Efendi'nin *Mevzûâtü'l-ulûm Tercümesi*, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'u gibi kaynakları, “başlıca me'haz”ları arasında saymaktadır. Önce “tefsir” kelimesi, tefsir ilminin tarifi, konusu ve gayesi üzerinde duran yazar, daha sonra din kardeşlerine hizmette bulunmak ümidiyle Müslümanların her işte rehberi olan *Kur'ân-ı Kerîm*'e dair bilgiler vermeye başlamaktadır. Sayacağımız bazı başlıklar, eserin ihtiva ettiği bilgiler hakkında bir fikir verecektir:

Kur'ân'ın tarifleri, isimleri, Fâtîha Sûresi'nin adları, tefsir ilminin kısımlara ayrılması, müfessirlerin tabakaları, tefsir kitaplarının taksimi, *Kur'ân* ilimlerinin taksimi, *Kur'ân* ayetlerinin sayısı ve konularına göre tasnifi, surelerin sayısı, *Kur'an* kelime, harf ve harekelerinin sayısı, vakf yerleri, *Kur'ân*'ın yarısı, heca harflerini içine alan *Kur'ân* ayetleri, en uzun ve en kısa sure, “mablûb”(kalb olunmuş) kelimelerin bulunduğu ayetler, ayetlerde birbirini takip eden harfler, *Kur'an* tertibinin sırları, *Kur'ân*'ın manaları hakkındaki ihtilâfların sebepleri, müfessirlerin mühim şeylerinin usulü, *Kur'an*'da anılan peygamberler, secde yerleri, dokuz yönden Allah'ın birliğine kılavuzluk eden ayet, besmelesiz sure... en âdil, en ümit verici, en çok istek uyandıran, en korkutucu ve en büyük ayet, Allah'ın kendi zatı için buyurduğu ayet, kâfirlerin bir sözlerinde doğru olduğunu haber veren ayet, içinde meleklerin sözü olan ayet, ilk ve son inen *Kur'ân* ayetleri, mugayyebâtı anlatan ayetler, tefsir ilminin fûrûu, *Kur'an* surelerinde mevcut esmâ-i hüsnâ, aruz kalıplarına uygun bulunan bazı ayetler, vakfı caiz olmayan yerler, şeytanın isimleri, okunduğunda secde edilmesi farz veya vacip olan ayetler, *Kur'ân* surelerinin iniş sırası, şair Kânî'nin *Kur'an* sureleri sırasını gözeterek yazdığı bir Türkçe mektup, *Kur'an* surelerinin sayılması suretiyle meydana getirilmiş Arapça bir hutbe.

Yazar, *Kur'ân-ı Kerîm* hakkında bu bilgileri verdikten sonra, müfessirlerin bilinen tarzda yazdıkları tefsirleri ele alıp tanıtmaktadır. Önce tefsirin adı, sonra müfessirin ismi ve vefat tarihi kaydedilmiş; anılan esere dair zaman zaman kısa bilgiler de verilmiştir. Kitabın sonuna, Kadı İyâz'ın (1083-1149) *Kur'an* surelerinin isimlerini içine alan Arapça hutbesiyle meşhur

Endülsü şair İbn Câbir'in (ö. 1378) bundan ilham alarak yazdığı Arapça kaside şeklindeki naatı konmuştur. (Söz konusu kasidenin tercümesi için bk. Karakoç, 1985, 75-81; Dikici, 1992, 45-52).

9- Ahlâk Kitaplarımız, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1325 (1908-1909), 44 s.

Bursalı Tâhir Bey, bu eserini önce *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasında “Eski ve Yeni Ahlâk Kitaplarımız” başlığı altında, iki sayı devam eden uzunca bir makale hâlinde yayımlamış (Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif‘at, 1326, 201-203; 229-232); daha sonra epeyce ilâve yaparak kitap hâlinde bastırmıştır. Yazarın maksadı, ahlâk hakkında kısaca düşüncelerini ifade etmek ve Osmanlı âlimlerinin her ilim dalında olduğu gibi, bu faydalı bilgi konusunda da değerli eserler meydana getirdiklerini isbat etmektir. Ahlâkın diğer ilimler içindeki yüksekliğini ve ehemmiyetini belirten müellif, güzel huyları tamamlamak üzere gönderildiğini bildiren Hz. Muhammed’in hadislerinin bu konuda yazmak isteyen, bilhassa Müslüman bir yazar için daima cemiyetli, hikmetli birer kuvvetli esas olduğunu ifade eder. Fikrini örneklerle izah etmek isteyen yazar, Beyrut âlimlerinden Ahmed Bedran’ın ahlâk hakkında derlediği kırk hadisten bir kısmını tercümeleriyle birlikte eserine almıştır. Müellif, ahlâkı, uzun uzadıya baplara, fasıllara ayrılarak yazıldığı için bir dereceye kadar zorlaştırılmış kitaplardan okumaktansa, böyle “câmiü’l-kelim” (az sözlü, çok manalı) olan hadislerden edinmenin, istenen hedefe erişirecek kestirme bir yol olduğu kanaatindedir.

Kitapçığın bibliyografya kısmının iki bölümden ibaret olduğu söylenebilir: Birinci bölümde Osmanlı âlim, şair ve yazarlarının 14. asırdan 19. asır ortalarına kadar telif ve tercüme yoluyla meydana getirdiği 108 ahlâk kitabı tanıtılmış; ikinci bölümde ise yazarın zamanında (19. asrın ikinci yarısından 1909 yılına kadar) yazılmış 99 basma eserin adıyla müellif ve/ veya müterciminin ismi sıralanmıştır. Eser, Mahmut Kaplan tarafından, aynı adla ve yeni harflere çevrilerek (yazma hâlinde bulunan “ahlâk kitaplarımız”ın bazı nüshalarının bulunduğu kütüphaneler ve basılmış olanların baskı yerleri ve yılları da tesbit edilerek) yayımlanmıştır. (Kaplan, 2002).

10- Muntehabât-ı Mesâri’ ve Ebyât, İstanbul Necm-i İstikbâl Matbaası, 1328 (1909-10), 191 s.

Bursalı Tâhir Bey, 1328 (1909-10) yılında hemşehrisi, mutasavvıf şair Üftâde’nin (ö.1580) divanını yayımlamış; aynı zaman zarfında bir şiir antolojisi de bastırmıştır. Antolojisini eski ve yeni şairlerimizin divanlarını, manzum eserlerini gözden geçirerek, ayrıca *Harâbât*, *Mecmûa-i Muallim*, *Mîzânü’l-edeb*, *Nevâdirü’l-âsâr* gibi bazı makbul kitapları kaynak edinerek meydana getirdiğini ifade eden yazar, mısra ve beyitleri seçerken, bunların vatan çocukları ve Osmanlı dilini öğrenmeye istekli yabancılar için edebî ve ahlâkî değer taşıyanlarını tercih etmiş; daima bir hikmet, mesel ve ibret içine alıcı olmasını gözetmiştir.

Tâhir Bey'in söz konusu eseri, Orhan Kemal Tavukçu tarafından yeni harflere çevrilmek ve metnin sonuna orijinal baskısı da ilâve edilmek suretiyle yayımlandı. (Tavukçu, 1997).

11- Hacı Bayram-ı Velî, İstanbul Necm-i İstikbal Matbaası 1329, 13 s., (1331 ve 1341 yıllarında da basılmıştır).

Bursalı Tâhir Bey, bu kitapçığında, on beşinci asrın tanınmış mutasavvıflarından Hacı Bayram-ı Velî'nin (ö.1430) hayatı hakkında çeşitli biyografik kaynaklardan faydalanarak bilgi vermiş; daha sonra onun üç tasavvufî manzumesinin metnini nakletmiştir.

12- Mevlânâ eş-Şeyh İsmâil Hakkı el-Celvetî (Kuddise Sirruhu) Hazretlerinin Muhtasarın Tercüme-i Hâlleriyile Matbû ve Gayr-ı Matbû Âsârını Hâvî Risâledir, Matbaa-i Bahriye, 1329 Mart (Mart 1913), 9 s.

Bu kitapçıkta, önce, 17. asrın ikinci yarısı ve 18. asrın ilk çeyreğinin (1653-1725) tanınmış mutasavvıf ve âlimlerinden Bursalı İsmâil Hakkı'nın hayatı, son telif ettiği kitap olan *Silsile-nâme-i Celvetî* esas alınarak yazılmış; daha sonra eserlerinin –basılanları, “matbû” kelimesinin kısaltması olan mim (m) harfiyle gösterilerek- isimleri sıralanmıştır. Anılan kitabından, İsmâil Hakkı'nın on bini aşkın ârifane manzumesi ve yüzden fazla “muhakkikâne” eserinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu eserlerin yarısına yakını Arapça, yarısından fazlası ise Türkçe'dir. Tâhir Bey, ünlü mutasavvıfın *Râhu'l-Beyân*, *Şerh-i Muhammediye*, *Şerh-i Mesnevî*, *Şerh-i Pend-i Attâr* gibi eserlerinin en meşhur olanlarından birkaçı hakkındaki takdîrîkâr intibasını da bu arada belirtmiştir.

13- Nazar-ı İslâm'da Fakr, İstanbul Osmanlı Şirketi Matbaası, 1330, 14 s. (Ahmed Nazmi Türe tarafından istinsah edilmiş bir nüshası: Atatürk Kitaplığı O. Ergin Yazmaları, 66-38, vr. 1a-24b'de).

“Fakr”(fakirlik, yoksulluk) hakkında rivayet edilen birkaç hadis arasındaki zâhirî çelişkiyi çözmek ve izah etmek için, irfan sahibi bir zatın isteği üzerine yazılmıştır. Bursalı Tâhir Bey, söz konusu kelimenin lügatteki manası üzerinde durup “fakr” ve “fukarâ” hakkında İmâm Şâfiî, Seyyid Şerif, İmâm-ı Süyûtî gibi âlimlerin sözlerini nakletmiş; “Fakirlik, iftiharımdır. Ben onunla diğer peygamberlere karşı övünürüm” hadisinden kast edilenin şekli fakirlik değil; fiil, sıfat ve zatının olmadığını bilmekle beka bi'llâh âlemine erişmek şeklinde anlaşılan “manevî ve hakîkî fakirlik” olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu hadisi hatalı anlayan kimselerin ümmet-i Muhammed'i fakirlik ve miskinliğe sevke çalışmaları, teessüf olunacak hâllerdendir...

Yazar, “Fakirlik her iki dünyada da yüz karasıdır” şeklinde çevrildiğini bildiğimiz hadisteki “sevâd” kelimesinin de lügatta “çok mal, her şeyin aslı, büyük topluluk” gibi manalara geldiğini, nitekim âlimlerin “Aleyküm bi's-sevâdi'l-a'zam” hadisindeki “sevâd”ı “insanların çoğu” tarzında tevil ettiklerini ifade eder. İsmâil Hakkı ise bu hadisteki “sevâd” kelimesinden maksadın “siyadet” (seyyidlik, efendilik) olduğunu belirtmiştir. Tariflerden ve âlimlerin bu konudaki sözlerinden anlaşıldığına göre, her iki dünyada “sevâd-ı vech”i,

yani insanın hakikî efendiliğini gerektiren “fakr” da “tam fenâ” sonucu olan “mânevî fakr”dan ibarettir. Nitekim “Beni gören muhakkak Hakk’ı görmüştür”, “Görmediğim Rabb’e ibadet etmem”, “Ene’l-Hak”(Ben Hakk’ım) gibi bazı hadisler, sahabe ve veli sözleri de “fakir”den maksadın varlık aynalarında “zevk” ve “keşif”le Allah’ın zatından başkasını görmeyen, tam fakr ü fenâ sahibi ârifler ve muhakkik (hakikati araştıran kişi)ler zümresi olduğunu işaret etmektedir.

“Fakr”ın çeşitleri konusunda Necmeddîn-i Kübrâ, Muhyiddîn-i Arabî gibi mutasavvıflardan nakillerde bulunan yazar, bu hususta bilgi edinilebilecek birkaç kaynak saydıktan sonra, sözlerini Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mağribî’nin birer manzumesiyle tamamlar.

Görüldüğü gibi, kitapçık, tasavvufî bir terim hakkında yapılmış ciddi bir araştırma ve incelemenin ürünüdür. Kitapçığın eksik tarafı, “hadis” diye rivayet edilen sözlerin ciddi bir araştırmaya tabi tutulmadan hadis kabul edilmesi, hadis ilmi kriterleri bakımından sıhhat derecesinin araştırılmamasıdır. Eser, İsa Çelik tarafından yeni harflere çevrilerek yayımlanmıştır. (Çelik, 2003, 187-209).

14- *Siyâsete Müteallik Âsâr-ı İslâmiyye*, Sahip ve naşiri Maârif Kütüphanesi, İstanbul, Kader Matbaası, 1330 (1914), 24 s.

1913 yılında *Sebîlü’r-reşâd Mecmuası*’nda yayımlanan, bir sene sonra kitapçık hâlinde basılan bu eser, bilgisizce ileri sürülmüş bir iddianın asılsızlığını ortaya koymak üzere hazırlanmıştır: Bir yazar arkadaşı, Tâhir Bey’e seleflerimizin eserleri hakkında bir mecliste duyduğu şeyleri nakleder: İddiaya göre, söz konusu eserlerin “çoğu sarf, nahiv, mantık, maânî, kelâm, fıkıh ve buna benzer ilimlerin usul ve kaidelerini anlatan kitaplardan, kısmen de neşir faydasına aykırı olarak iddia ve üstünlük göstermeyle ilgili bahislerden ibarettir. Önce gelip geçmiş ilim adamlarımızın idareye, siyasete, sosyal konulara dair hiç bir eserine rastlanamaz!..”

Arkadaşı, bibliyografya ile uğraştığını bildiği Tâhir Bey’in bu konudaki fikrini sorar. Tâhir Bey, hazırlıklarına dayanarak önceki âlim ve yazarların eserleri hakkındaki bu zannın doğru olmadığını, o iddiaya karşı kesin delil olmak üzere araştırmalarının sonucunu içine alan bir kitap listesi yayımlayacağını söyler.

Tâhir Bey’e göre, umumî ve hususî kütüphanelere devam edilip araştırıldığı takdirde, bilinen kaidelerle birlikte siyasî, idarî ve sosyal her konuda hayret verecek kadar çok sayıda kitap bulunabilecektir. Yazar, bu hususta haberdar olduğu eserlerin bir listesini vererek İstanbul ve dışındaki hukukçu ve araştırmacıların, anılan kitaplardan da istifade etmesini istemekte; böylece yurdumuzun kültürlü insanların ülkemize faydalı olacak bilgilerini artırma gayesini gütmektedir. Bu başlangıcın ardından idareye, siyasete ve sosyal hayata dair 172 Türkçe, Arapça, Farsça eser adı, dili, yazarının ismiyle birlikte sıralanmış; baskı yeri veya yazma nüshasının bulunduğu kütüphane de kaydedilmiştir.

Tâhir Bey'in bu eseri Arapçaya tercüme edilerek 1943 yılında *Mecelletü'l-mecma'î'l-ilmî'l-Arabî*'de yayımlanmış; ayrıca Şefaettin Severcan tarafından yeni harflere çevrilmek ve içindeki kitaplar dillerine göre sınıflandırılmak suretiyle neşredilmiştir. (Severcan, 1990, 585-595).

Aynı eseri Hikmet Akpur "*Siyâsete Dâir İslâmî Eserler*" adı altında, - metinleri dillerine göre tasnif ederek ve yazar isimlerini alfabetik sıraya koyarak- kitapçık hâlinde yayımladı. (Akpur, 1994). Söz konusu risaleyi Gürbüz Deniz de bir dergide yeni harflere çevirerek ve sadeleştirerek tekrar bastırdı. (Deniz, 1999, 58-64).

15- Kâtib Çelebi, Dersaâdet, Kanâat Matbaası, 1331 (1913), 30 s.

Müellifin, daha önce Selânik'te Gelibolulu Âlî'yle birlikte biyografisini yazdığı Kâtib Çelebi'nin hayatı ve eserlerini İstanbul'un imkânlarıyla yeniden araştırıp incelediği kitabıdır. Tâhir Bey, bu monografide evvelki yayınında gördüğü bazı eksiklikleri giderip yanlışları düzeltmiş; Kâtib Çelebi'nin büyük ilmî şahsiyetini delilleriyle ortaya koyarak eserleri hakkında daha mükemmel ve doğru bilgiler vermiştir.

16- Menâkıb-ı Harb, Dersaâdet, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1333 (1914-15).

Tâhir Bey'in gazete veya mecmualarda tefrika ettikten sonra yayımladığı eserlerinden biridir. Yazar bu eserini, *Sebîlürreşad* dergisinde bölümler hâlinde neşretmiş; birkaç sene sonra kitap şeklinde bastırmıştır. *Menâkıb-ı Harb*'ta önce bazı Osmanlı tarih kitaplarından derlediği kahramanlık menkıbelerini nakletmiş; bunun ardından din, namus ve vatan gibi bağlılıkların korunması yolunda çalışma ve savaşmanın faziletlerine dair Osmanlılar zamanında meydana getirilmiş 38 eser hakkında kısa bibliyografik bilgi vermiştir.

17- İdâre-i Osmâniyye Zamânında Yetişen Kırım Müellifleri, Kırımlı meşâyih, ulemâ, şuarâ, müverrihîn, etibbâ ve riyâziyyûnun terâcim-i ahvâl ve âsârından bâhisdir. Kitabhâne-i Sûdî, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335, 38 s.

Bursalı Tâhir Bey bu eseri, *Kırım Mecmuası*'nı çıkarana rica ve ısrarı üzerine hazırlamış; nice tarihî incelemeden sonra meydana getirdiği araştırma mahsulü, anılan dergide tefrika edildikten sonra, kitap hâlinde de basılmıştır. Müellif, Osmanlı idaresi zamanında yetişen Kırım yazarlarını iki sene önce yayımlanan ve büyük bir alâkayla karşılanan *Osmanlı Müellifleri*'ndeki tasnife benzer biçimde meşâyih (seyhler), ulemâ (âlimler), şuarâ (şairler), müverrihîn (tarihçiler), etibbâ (tabipler), riyâziyyûn (matematikçiler) fasılları altında tanıtmıştır. Kitapçıkta 6'sı mutasavvıf, 15'i âlim, 15'i şair, 6'sı tarihçi, biri tabip, biri de matematikçi olmak üzere 44 Kırımlı müellifin hayatı hikâye edildikten sonra, eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Kitapçık, bir ülkede yetişen ve o memleket halkının iftihar vesilesi olan mutasavvıf, âlim, şair ve yazarlar hakkında meydana getirilmiş biyografik eserlerin örneklerinden biridir. Eser, Mehmet Sarı tarafından, diline ve tertip

şekline müdahale edilmeksizin yeni harflere çevrilerek yayımlanmıştır. (Sarı, 1990).

18- Osmanlı Müellifleri, I-III, 1333-1342/1915-1923-24.

Bursalı Tâhir Bey'in en önemli ve tanınmış biyo-bibliyografik eseri olan bu kitap, daha önceki yıllarda çeşitli gazete ve mecmualarda yayımladığı yazıların yedi fasıl hâlinde derlenmesinden meydana gelmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi, “*Osmanlı Müellifleri*”, Osmanlıların ortaya çıkışından yirminci asrın ilk çeyreğine kadar gelen ve kitap telif etmiş olan mutasavvıf, âlim, şair, edip, tarihçi, tabip, matematikçi ve coğrafyacıların kısa biyografileriyle eserlerine dair bilgileri ihtiva etmektedir.

20-25 yıl zarfında hazırladığı kitabını, “Meşayih, Ulemâ, Şuarâ ve Üdebâ, Müverrihîn, Etibbâ, Riyâziyyûn, Coğrâfiyyûn” olmak üzere yedi fasıl hâlinde tertip eden yazar, burada bin altı yüzü aşkın Osmanlı müellifini tanıtmaya çalışmıştır. Osmanlıların ilmî mirasını topluca tesbite gayret eden Tâhir Bey, aşağı yukarı çeyrek asırlık telif hayatı boyunca takip ettiği gayeyi bu üç ciltlik eserinde de gütmüş; böylece mensup olduğu milletin, cahil, vahşi, “savaştan başka bir şey bilmeyen” bir ulus değil, ilme, medeniyete ve insanlığa büyük hizmetleri geçen medenî bir millet olduğunu isbata çalışmıştır. Eser, altı asırlık bir ilmî servetin umumî görünüşü hakkında bilgi ve fikir vermek bakımından pek faydalı olmuş ve amacına ulaşmıştır.

Üsküdar'daki Selimağa Kütüphanesi memuru Ahmed Remzi (Akyürek, 1872-1944), bu eserde bahis konusu edilen kitap ve yazar adlarının indeksini yapmış; 1928 yılında “*Miftâhu'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifn Fihristi*” ismiyle yayımlamıştır. *Osmanlı Müellifleri*, yayımlandığı yıllardan itibaren takdirle karşılanmış; tertip tarzı, bazı eksikleri ve yanlışları dolayısıyla zaman zaman tenkitlere de uğramıştır. (Babinger, 2000, s. 442-443; Ergin, 1937, 449-450; Kocatürk, 1964, 753-54; Akün, 1992, 459-60). Ancak bütün hata ve noksanlarına rağmen, eser, Osmanlı yazarları konusunda faydalanılan değerli bir kaynak olma vasfını hâlen korumaktadır. Gördüğü rağbetten ötürü aslı hâliyle ve yeni harflere çevrilmek suretiyle birkaç kere basılmıştır.

B) Basılmamış Eserleri:

1- Menâkıb-ı Şeyh Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî ve Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye,

Tâhir Bey'in müşşidi, üçüncü devre Melâmîliğinin piri Muhammed Nûru'l-Arabî'nin (1813-1888) hayat hikâyesi ve eserleri hakkında birkaç cümleyi ihtiva eden dört fasıl ve bir hatimeden ibaret bir kitaptır. Melâmîlik ve Melâmîler konusunda da bilgilerin verildiği eserin bir nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi nr. 1067'dedir. (Gölpınarlı, 1972, III, 446). Ayrıca İSAM (İslâm Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi, nr. 82588, s. 454-458). Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı'nın bu eseri neşre hazırladıkları bilinmektedir. (Aynur, 2000, s. 311).

2- *İmâm Süyûtî'nin el-Ehâdîsü's-şerîfe fi's-saltanati'l-münîfe Risâlesinin Tercümesi,*

Bursalı Tâhir Bey, ünlü âlim Celâleddîn-i Süyûtî'nin (1445-1505) adil hükümdarlığın faziletleri konusunda derlediği 24 hadisi (Kâtib Çelebi, 1941, c. 1, s. 14), Osmanlı sultanlarının meziyetlerini belirtmek üzere Türkçe'ye çevirmiş; hadis tercümelerini müteakip koyduğu “İlâve”de Osman Bey hanedanına mensup sultanların faziletlerini anlatan Arapça ve Türkçe on-on bir eser hakkında kısaca bilgi de vermiştir. Kitapçık, bu ekle birlikte bazı aile ve sülâlelerin faziletlerini anlatan “fezail” türündeki metinlerin yeni bir örneği hâlini almıştır.

Mütercimim tercüme tarihini açıkça bildirmemiş olmasına rağmen, kitapçık sonundaki “Bursa Meb'ûsu Mehmed Tâhir” kaydından, söz konusu eseri Bursa mebusu iken, yani 1908-1911 yıllarında meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Eserin, Sultan II. Abdülhamid zamanında Meşrutî bir idareye taraftar olduğu için, “istibdat” aleyhindeki gizli bir siyasî cemiyete girdiği ve o teşkilâtın gayeleri yönünde faaliyetlerde bulunduğu bilinen (Akün, 1992, 453-54) bir asker-yazar tarafından, üstelik II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında yazılmış olması, manidar görünmektedir. Mütercimim adil hükümdarların Allah katındaki yüksek değerini ve erişecekleri mükâfatları ifade eden bazı hadisleri çevirerek idarecilere adaleti telkin ettiği, ayrıca söz konusu tercümelerin ardından Osmanlı sultanlarının faziletlerini anlatan birtakım eserleri sayarak Osman Bey hanedanına beslediği saygı ve sevgiyi belirttiği görülmektedir. Metinde eserin Sultan Reşad'a sunulduğu konusunda açık bir beyan bulunmamakla birlikte, Fehmi Edhem Karatay –galiba Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Mehmed Reşad kısmında yer alması dolayısıyla- bu risalenin Sultan V. Mehmed'e takdim edilmiş olduğunu yazar. (Karatay, 1961, 25).

Söz konusu eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (M.R. 915) ve Mısır Millî Kütüphanesi'nde birer yazma nüshası bulunmaktadır. (*Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 1987, I, 165). (Bu kitapçığın yeni harflere çevrilmiş metni için bk. Kara, 2003, c. 3, s. 69-75).

3- *Fezâ'il-i İmâm Alî Hakkında Şeref-vârid olan Ehâdîs-i Şerîfe ve Tercümeleri,*

Arap, Fars ve Türk gibi Müslüman ulusların tarihinde Hz. Ali'nin faziletlerini anlatan çeşitli manzum veya mensur eserlerin telif edildiği bilinmektedir. Hz. Ali'nin fazilet ve meziyetleri hakkındaki ayet ve hadisleri derleyip izah eden metinler de söz konusu dinî-edebî mahsuller arasında yer alır. Meselâ, tanınmış hadis âlimi Nesâî'nin (830-915) *Hasâ'isu emîri'l-mü'minîn Alî b. Ebî Tâlib* isimli kitabı, bu tür eserlerden biridir. Bütün İslâm tasavvufu mensupları gibi Hz. Ali'ye hususî bir sevgi ve saygı besleyen Bursalı Tâhir Bey, anılan kitapçığında Hz. Ali'nin faziletlerine dair Hz. Peygamber tarafından söylenen bazı hadisleri toplayıp dilimize tercüme etmiştir. Bir katalogta, söz konusu eserin bir nüshasının Makedonya'da Narodna Ā

Univerzitetska Biblioteka Skopje Manuscripts Turks II/ 307 vr. 59b-68b'de bulunduğu kayıtlıdır. (Aydemir- Hayber, 2007, 148-149).ⁱⁱⁱ

4- *Manastır'a Mensup Meşâyih, Ulemâ ve Şuarânın Terâcim-i Ahvâli,*

Adından, bu eserde Manastır'da doğmuş veya yaşamış bazı mutasavvıf, âlim ve şairlerin biyografilerinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Sultan I. Murad zamanında 1382-83 veya bazı rivayetlere göre 1385 yılında fethedilen Manastır, 20. asır başlarına kadar Türk hakimiyeti altında kalmıştı. Bu şehirde çeşitli mekteplerde muallimlik ederken ilmî ve biyografik araştırmalara başladığı bilinen yazar, Manastır'daki Osmanlı kültür varlığını tesbit etmeğe çalışmıştır.

5- *Mecmûa-i Tâhir,*

Tâhir Bey'in tasavvuf, kelâm, ahlâk, tarih ve diğer konulara dair çeşitli eserlerden seçtiği metinlerle bunlara yaptığı ilâveleri içine alan bir derlemedir. Bu eserde İslâm'ın kurcalanan ve ilmî zihniyetle uzlaşması zor gibi görünen meseleleri hakkında Osmanlı Türk âlimlerinin fikir ve mütalâalarına yer verildiği nakledilmektedir. (Receb Vahyî, 1334-35/1918-19, 35).

6- *Haseneyn Hakkında Şeref-vârid olan Ehâdis-i Şerîfe ve Tercümeleri,*

İsminden anlaşıldığına göre, bu eser, Hz. Ali'nin oğullarından Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında Hz. Peygamber'in söylediği bazı hadislerle tercümelerini ihtiva eder.

7- *Mecmua-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye ve Fârisiyye,*

İsminden, Arap ve Fars atasözleriyle deyimlerini içine alan bir eser olduğu anlaşılmaktadır.(Son dört eserin hâlen nerede veya kimde olduğu bilinmemektedir).

SONUÇ

Görüldüğü gibi, Bursalı Tâhir Bey'in eserlerinin çoğu tarih, biyografi ve bibliyografya ile ilgilidir. 25-30 senelik telif hayatının başından son zamanlarına kadar, mensub olduğu Türk milletinin ve Osmanlıların ilimlere ve medeniyete yaptığı hizmetleri ortaya koymayı hedefleyen müellif, daha ziyade mutasavvıf, âlim, tarihçi, şair ve ediplerimizin hayatlarını araştırıp yazmış; tefsir, ahlâk ve siyaset gibi ilim dallarına ait bibliyografyalar da hazırlayıp yayımlamıştır. Bursalı Tâhir Bey ömrü boyunca “aziz” bildiği seleflerinin izinden gitmiş; bir yapı taşı mesabesinde meydana getirdiği her bir eseriyle milletinin ilim ve medeniyet yönünden büyüklüğünü göstermeye gayret etmiştir. Tek kanatlı kalmayan ve tasavvufu da hem teorik, hem de tatbikî seviyede alâkadar olan Tâhir Bey, dost ve tanıdıklarının şahitliğine göre, ahlâkı ve hususî hayatı yönünden de “adı gibi temiz”, erdemli bir insandı. Aile fotoğrafları Bursalı Tâhir Bey'i Batılı bir dekor içinde aksettirmekte; eserleri ise onun Osmanlı memleketlerinde meşrutî bir idareye taraftar olanların muhafazakâr kanadında yer aldığı göstermektedir.

Osmanlı Müellifleri'nin başında “Eserlerimiz bizi gösterir; bizden sonra onlara bakın” manasındaki Arapça beyti hatırlatan yazar, günlerini boş geçirmemiş; insanlığın hayrı için samimiyetle çalışarak ardında saygıyla anılmasını sağlayan nice değerli eser bırakmıştır.

Bursalı Tâhir Bey'in çalışmaları, gerek sağlığında, gerekse vefatından sonra ilgi ve takdirle karşılanmıştır. Onun eserleri, bilhassa en ünlü kitabı olan *Osmanlı Müellifleri*, çeşitli sebeplerden ileri gelen bazı eksiklik ve yanlışlarına rağmen, hâlen ilim erbabı tarafından faydalanılan değerli birer araştırma semeresi vasfını korumaktadır. Son zamanlarda eserleri üzerinde çalışmalar yapılmakta; daha çok yeni harflere çeviri ve sadeleştirme şeklindeki bu ürünler, yukarıda sırası geldikçe belirttiğimiz gibi, bazan yayımlanma imkânı da bulmaktadır. Ancak o eserlerin yazılış ve yayımlanışı üzerinden aşağı yukarı yüz yıl geçtikten sonra yapılan yahut yapılacak yayınlar, kanaatimizce, söz konusu metinleri eksikleri ve yanlışlarıyla yeni harflere aktarmaktan ibaret kalmamalı; bunlardaki noksan, hata ve karıştırmaları gidermeyi, bilgileri genişletip derinleştirerek daha ileri derecelere götürmeyi de hedeflemelidir. Çünkü ilmî araştırma ve çalışmalarda gelişme, mevcut sınırlı bilgileri tekrar etmekle değil, devralınan mirası daha ileri derecelere erişirme çabasıyla gerçekleşmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülbakî, (1931), *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul.
- Ahmed Remzî, (1346/1928), *Miftâhü'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*.
- Akpınar, Yavuz, (2005), “İsmail Gaspıralı'ya Atfedilen Bir Eser: Türkistan Ulemâsı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. 2, Sayı 4, s. 26-36.
- Akpınar, Yavuz, (2008), “Türkistan Ulemâsı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir, Sayı 15, s. 33-49.
- Akün, Ömer Faruk, (1992), “Bursalı Mehmed Tâhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, VI, 452-461.
- Babinger, Franz, (2000), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, 3. bs., Ankara.
- Bayraktar, Nail, (1993), *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu*, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey ve Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri*, (1995), haz. Yavuz Unat-Remzi Demir, Ankara.
- Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at, (2002), *Ahlâk Kitaplarımız*, haz. Mahmut Kaplan, Malatya.
- Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at, (1326/1908), “Eski ve Yeni Ahlâk Kitaplarımız”, 24 Şevval 1326- 6 Teşrîn-i Sâni 1324, aded 13, s. 201-203; 9 Zilka'de 1326- 20 Teşrîn-i Sâni 1324, aded 15, s. 229-232.
- Bursalı Mehmed Tâhir, (1997), *Müntehabât-ı Mesâri' ve Ebyât*, Orhan Kemal Tavukçu, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayını, Erzurum 204+ 191 s.
- Bursalı Mehmet Tahir, (1990), *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırim Müellifleri*, haz. Mehmet Sarı, Ankara Kültür Bakanlığı yayını.
- Bursalı Mehmet Tâhir, (1994), “*Siyâsete Dâir İslâmî Eserler*”, haz. Hikmet Akpur, İstanbul, Yeni Zamanlar.
- Celâleddin-i Süyûtî, *el-Ehâdisü's-şerîfe fi's-saltanatı'l-minûfe*, trc. Bursalı Mehmed Tâhir, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. M. R. nr. 915.
- Çelik, İsa, (2003), “Bursalı Mehmed Tahir'in Yorumuyla ‘Nazar-ı İslâm'da Fakr’”, Atatürk Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, yıl 10, sayı 22, s. 187-209.

- Deniz, Gürbüz, (1999), “Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve ve Siyaset’e Mûteallik Âsâr-ı İslamiye adlı Risalesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. 12, Sayı 1, s. 58-64.
- Ergin, Osman, (1937), *Muallim M. Cevdet’in Hayatı, Eserleri ve kütüphanesi*, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, (1967-1994), *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*, I-IV, Ankara.
- Hilafet Risaleleri 3* (2003), Editör: İsmail Kara, İstanbul.
- Karakoç, Sezai, (1985), *İslâm ’ın Şiir Anıtlarından*, İstanbul.
- Karatay, Fehmi Edhem, (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-II, İstanbul.
- Kâtib Çelebi, (1360-62/1941-43), *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l- fünûn*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya), I-II, İstanbul.
- Kılıç, Atabey, (2006), “Bursalı Mehmed Tahir Bin Rifat, Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etübbânın Terâcim-i Ahvâli, Hazırlayan M. Akif Erdoğru”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, Sayı 14, s. 185-192.
- Kocatürk, Vasfî Mahir, (1964), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara.
- Levend, Ağâh Sırrı, (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. bs. Ankara.
- Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu*, (2007), haz. Yaşar Aydemir- Abdülkadir Hayber, TİKA yayını, Ankara.
- M. F. [Köprülüzâde Mehmed Fuad], (1329/1913), “Bursalı Tâhir Bey”, *Türk Yurdu*, yıl 2, nr. 46, 8 Ağustos, s. 768-770.
- Muallim Vahyî, (1334-35/1918-19), *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeğe Çalışanlardan Bursalı Mehmed Tâhir Bey*, Matbaa-i Orhaniye.
- Severcan, Şefaattin, (1990), “Bursalı Mehmet Tahir Efendi ve Siyasete Mûteallik Asar-ı İslamiyyesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, s. 585-595.

ⁱ Hayatı hk. bilgi için bk. Muallim Vahyî, 1334; Ömer Faruk Akün (1992), VI, 452-461.

ⁱⁱ Aynı makale, Bursalı Mehmed Tâhir, 1342. (Ahmed Remzî’nin “Miftâhu’l-kütüb” başlıklı yazısından sonra).

ⁱⁱⁱ Prof. Dr. Metin İzeti vasıtasıyla yaptığımız araştırmada bu eserin belirtilen numarada bulunmadığını, kataloğu hazırlayanların eski kaydı esas aldığını öğrendik.